YASHIL IQTISODIYOT: BARQAROR RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY MODELI VA O‘ZBEKISTONDA UNGA O‘TISH ISTIQBOLLARI

Ergasheva Nafisa Baxriddinovna
O‘zMU Jizzax filiali, “Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Tel.: +998 97 329 30 52
Hasanova Madina Abdusattor qizi
O‘zMU Jizzax filiali, Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi
Tel.: +998 99 498 46 00, e-mail: hasanovamadibonu08@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari, uning barqaror rivojlanish maqsadlari bilan bog‘liqligi va O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning hozirgi holati tahlil qilinadi. Energetika, qishloq xo‘jaligi va suv resurslari, sanoat hamda transport tarmoqlaridagi yashil yechimlar o‘rganilib, o‘tishni sekinlashtiruvchi omillar aniqlangan va ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, aylanma iqtisodiyot, yashil moliyalashtirish.

Iqlim o‘zgarishi, chuchuk suv tanqisligi va tabiiy resurslarning kamayishi jahon iqtisodiyotining uzoq muddatli o‘sishiga bevosita xavf solmoqda. Hukumatlararo iqlim o‘zgarishi bo‘yicha ekspertlar guruhi hisobotlarida issiqxona gazlari chiqindilarini barcha yirik tarmoqlarda keskin kamaytirish zarurligi ta’kidlanadi (IPCC, 2022). Shu bois iqtisodiy o‘sishni resurslarni tinimsiz iste’mol qilishdan ajratish iqtisodiy siyosatning markaziy vazifalaridan biriga aylandi.

Yashil iqtisodiyot tushunchasi xalqaro ilmiy muhitda YUNEP tomonidan keng targ‘ib etilgan bo‘lib, unga ko‘ra u ekologik xavflar va resurs tanqisligini sezilarli kamaytirgan holda inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiradigan iqtisodiyotdir (UNEP, 2011). OECD va Jahon banki esa “yashil o‘sish” hamda “inklyuziv yashil o‘sish” konsepsiyalarini ilgari surib, ekologik cheklovlar o‘sishga to‘siq emas, balki yangi investitsiya, texnologiya va ish o‘rinlarini yaratuvchi omil ekanini asoslab berdi (OECD, 2011; World Bank, 2012). Shu sababli yashil iqtisodiyot Barqaror rivojlanish maqsadlariga, ayniqsa toza energiya, iqlim harakatlari va mas’uliyatli ishlab chiqarish hamda iste’molga erishishning amaliy vositasi sifatida qaralmoqda.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi etib belgilangan. Prezidentning 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli qarori bilan 2019–2030-yillarga mo‘ljallangan yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi tasdiqlandi. Unda 2030-yilgacha YaIM birligiga to‘g‘ri keladigan issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yil darajasiga nisbatan 10 foizga kamaytirish, energiya samaradorligini ikki barobar oshirish va elektr energiyasi ishlab chiqarishda qayta tiklanuvchi manbalar ulushini kamida 25 foizga yetkazish belgilangan. 2021-yilda yangilangan milliy belgilangan hissada esa chiqindilarni kamaytirish majburiyati 35 foizgacha oshirildi (Republic of Uzbekistan, 2021).

Tadqiqotning maqsadi yashil iqtisodiyotning nazariy asoslarini umumlashtirish, uning asosiy tarmoqlardagi amaliy natijalarini xalqaro tajriba asosida baholash va O‘zbekiston sharoitida o‘tishni tezlashtirish bo‘yicha ilmiy-

amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish hamda induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi; axborot bazasini xalqaro tashkilotlar hisobotlari, Prezident qarorlari va ochiq ilmiy manbalar tashkil etdi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyotga o‘tish ekologik emas, avvalo iqtisodiy zaruratdir. Energetikada elektr energiyasining asosiy qismi hozirgacha tabiiy gaz hisobiga ishlab chiqariladi, bu chiqindilar hajmini ham, yoqilg‘i narxi o‘zgarishiga bog‘liqlikni ham oshiradi. O‘zbekiston quyosh energiyasining yuqori salohiyatiga ega, shu bois quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish hamda energiya saqlash tizimlarini joriy etish ichki gaz iste’molini kamaytirib, uni samaraliroq ishlatish imkonini beradi. Energiya samaradorligi choralari, ya’ni binolarni isitish tizimlarini yangilash, eskirgan sanoat uskunalarini almashtirish va hisobga olish tizimlarini takomillashtirish eng arzon va tez qoplanadigan yo‘nalish hisoblanadi.

Qishloq xo‘jaligi va suv resurslari sohasida iqlim o‘zgarishi ta’siri eng yaqqol seziladi. Suv tanqisligi sharoitida tomchilatib sug‘orish, lazer yordamida yerni tekislash va suv sarfini hisobga olish yashil iqtisodiyotning asosiy amaliy vositalaridir. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasida sug‘oriladigan yerning har gektariga suv sarfini kamaytirish ko‘zda tutilgani bu yo‘nalish ustuvorligini tasdiqlaydi. Suvni tejovchi texnologiyalar resursni saqlabgina qolmay, hosildorlikni oshirib, fermer xo‘jaliklari daromadini barqarorlashtiradi.

Sanoat va maishiy chiqindilar sohasida chiziqli “ishlab chiqarish–iste’mol–tashlash” modelidan aylanma iqtisodiyotga o‘tish muhim. Ushbu yondashuv mahsulotlarni uzoqroq ishlatish, ta’mirlash, qayta ishlash va ikkilamchi xomashyodan foydalanish orqali resurs sarfi va chiqindilarni kamaytirishni nazarda tutadi (Ellen MacArthur Foundation, 2013). Chiqindilarni saralash va qayta ishlash infratuzilmasi yangi korxonalar hamda ish o‘rinlari yaratadi. Transportda jamoat transportini elektrlashtirish, zaryad infratuzilmasini kengaytirish va yuk tashishni temir yo‘l hamda multimodal logistika tomon yo‘naltirish shaharlarda havo sifatini yaxshilaydi.

Shu bilan birga, o‘tishni sekinlashtiruvchi bir qator to‘siqlar aniqlandi. Birinchidan, yashil loyihalar uchun boshlang‘ich investitsiya hajmi katta, uzoq muddatli va arzon moliyalashtirish manbalari esa cheklangan. Ikkinchidan, energiya va suv narxlarining haqiqiy xarajatlarni to‘liq aks ettirmasligi resurslarni tejashga bo‘lgan rag‘batni susaytiradi. Uchinchidan, tarmoqlararo muvofiqlashtirish, ishonchli ekologik statistika va monitoring tizimi yetarlicha rivojlanmagan. To‘rtinchidan, yashil texnologiyalar afzalliklari haqida tushuncha va malakali kadrlar yetishmaydi (Zhironkin & Cehlár, 2022).

Yashil iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi. Birinchidan, qayta tiklanuvchi energiya loyihalariga xususiy investitsiyalarni jalb etish maqsadida uzoq muddatli shartnomalar, tarmoqqa ulanish tartibini soddalashtirish va energiya saqlash quvvatlarini rivojlantirish zarur. Ikkinchidan, yashil obligatsiyalar, imtiyozli kreditlar va kafolat mexanizmlari orqali yashil moliyalashtirish bozorini kengaytirish kerak. Uchinchidan, energiya va suv narxlarini bosqichma-bosqich xarajatlarni qoplash tamoyiliga yaqinlashtirish, shu

bilan birga kam ta’minlangan aholini maqsadli qo‘llab-quvvatlash lozim. To‘rtinchidan, aylanma iqtisodiyot tamoyillarini qonunchilikka kiritish va chiqindilarni qayta ishlash sanoatini rag‘batlantirish kerak. Beshinchidan, yashil iqtisodiyot ko‘rsatkichlari bo‘yicha yagona monitoring tizimini yaratish va oliy ta’limda mutaxassislar tayyorlashni kuchaytirish talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot O‘zbekiston uchun faqat ekologik majburiyat emas, balki raqobatbardoshlikni oshirish, energiya xavfsizligini mustahkamlash va uzoq muddatli barqaror o‘sishni ta’minlashning strategik yo‘nalishidir. Belgilangan ko‘rsatkichlarga erishishda davlat, xususiy sektor, xalqaro moliya institutlari va ilmiy jamoatchilikning hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. Ellen MacArthur Foundation. (2013). *Towards the Circular Economy, Vol. 1: An economic and business rationale for an accelerated transition*. Ellen MacArthur Foundation.
2. IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press.
3. OECD. (2011). *Towards Green Growth*. OECD Publishing.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli “O‘zbekiston Respublikasining 2019–2030-yillar davrida yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.
5. Republic of Uzbekistan. (2021). *Updated Nationally Determined Contribution of the Republic of Uzbekistan under the Paris Agreement*. UNFCCC.
6. United Nations Environment Programme. (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. UNEP.
7. World Bank. (2012). *Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development*. World Bank.
8. Zhironkin, S., & Cehlár, M. (2022). Green Economy and Sustainable Development: The Economic and Policy Aspects. *Resources*, 11(11), 103.

YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH SHAROITIDA TRANSPORT-LOGISTIKA XIZMATLARINING EKOLOGIK VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Xolmo‘minova Diyora
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi
E-mail: xolmominovadiyora@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida transport-logistika xizmatlarining ekologik va iqtisodiy samaradorligini oshirish yo‘nalishlari asoslangan. Samaradorlikni oshirishning to‘rt yo‘nalishi — yuk oqimlarini samaraliroq transport turlariga o‘tkazish, energiya va yoqilg‘ini tejash, qayta